

УДК 344.13

<https://doi.org/10.34142/23121661.2023.38.10>orcid.org/0000-0002-0883-9869

© Коваленко О.О., 2023

orcid.org/0000-0003-0652-7316

© Плотнікова А.В., 2023

О.О. Коваленко, А.В. Плотнікова**ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТИВНИХ
ОЗНАК СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
СТ. 425 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ
УКРАЇНИ (НЕДБАЛЕ СТАВЛЕННЯ ДО
ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ)****O. Kovalenko, A. Plotnikova****CONCERNING THE DETERMINATION OF
THE OBJECTIVE SIGNS OF THE
COMPOSITION OF A CRIMINAL OFFENSE
PROVIDED FOR BY ART. 425 OF THE
CRIMINAL CODE OF UKRAINE (CARELESS
ATTITUDE TO MILITARY SERVICE)**

Анотація. Метою статті є характеристика об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 425 Кримінального кодексу України (недбале ставлення до військової служби). Акцентовано увагу, хоча наявність дискусій у науці завжди заохочувалась, усе ж стосовно питань кваліфікації кримінальних правопорушень і притягнення до кримінальної відповідальності навряд чи така ситуація є корисною, бо вона збільшує кількість ризиків необґрунтованого застосування складів кримінальних правопорушень до осіб, дії яких не підпадають під застосування останніх, зокрема й щодо ст. 425 КК України. Резюмовано, що об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 425 Кримінального кодексу України (недбале ставлення до військової служби) мають бути чітко визначеними в теорії, щоб ефективно працювати в практичній площині. І першість у цьому ланцюзі належить родовому об'єкту військових кримінальних правопорушень, що передбачені розділом XIX Особливої частини КК України, який варто визначати як суспільні відносини, що пов'язані із порядком несення військовослужбовцями військової служби, що виявляється у визначених законодавством способах виконання, методах здійснення військовослужбовцями їхньої діяльності, які виступають засадою забезпечення воєнної безпеки України. Доведено, що максимальна точність визначення родового об'єкта військових кримінальних правопорушень сприятиме точності формування змісту об'єктив-

ної сторони складу військового кримінального правопорушення, передбаченого ст.425 КК України (недбале ставлення до військової служби), та зниженню ризиків необґрунтованого поширення цієї статті КК України на будь-які дії військовослужбовців, що за своїм характером не можуть вважатися недбалим ставленням до військової служби, а отже, стане елементом системи, що гарантує безпеку країни, бо захистить військовослужбовців від неправильної кваліфікації їхніх дій та застосування до них покарання.

Ключові слова: об'єкт кримінального правопорушення, об'єктивна сторона, військова служба, військова службова особа, воєнний стан, бойова обстановка, покарання, військові кримінальні правопорушення, військові злочини, кримінальна відповідальність, безпека, недбале ставлення.

Annotation. The purpose of the article is to characterize the objective features of the composition of the criminal offense provided for in Art. 425 of the Criminal Code of Ukraine (negligent attitude to military service). The author emphasizes that the events taking place in Ukraine during the last decade actualize the issues of scientific research on military criminal offenses, because starting from 2014, Ukraine stopped living a peaceful life, faced with the encroachment of a neighboring aggressor country on its sovereignty and territorial integrity. And from February 24, 2022 – with a full-scale invasion of Ukraine, the introduction of martial law – all the more so. Attention was drawn to the fact that although the presence of discussions in science has always been encouraged, nevertheless, in relation to the issues of qualification of criminal offenses and bringing to criminal responsibility, such a situation is hardly useful, because it increases the number of risks of unjustified application of criminal offenses to persons whose actions do not fall under the application the latter, in particular, regarding Article 425 of the Criminal Code of Ukraine. It is concluded that the objective signs of the composition of the criminal offense provided for in Art. 425 of the Criminal Code of Ukraine (negligent attitude to military service) must be clearly defined in theory in order to work effectively in practice. And the primacy in this chain belongs to the generic object of military criminal offenses provided for in Chapter XIX of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, which should be defined as social relations related to the order of military service by military personnel, which is manifested in the methods of execution, methods defined by the law implementation by military personnel of their activities, which are the basis of ensuring the military security of Ukraine. It has been proven that the maximum accuracy of defining the generic object of military criminal offenses will contribute to the accuracy of the formation of the content of the objective side of the composition of the military criminal offense provided for in Article 425 of the Criminal Code of Ukraine (negligent attitude to military service), and to reducing the risks of unjustified dissemination of this article of the Criminal Code of Ukraine to any actions of military personnel, which by their nature cannot be considered negligent towards military service, and therefore will become an element of the system that ensures the security of the country, because it will protect military personnel from incorrect qualification of their actions.

Keywords: object of a criminal offense, objective party, military service, military official, martial law, combat situation, punishment, military criminal offenses, war crimes, criminal liability, security, careless attitude.

Постановка проблеми. Події, що відбуваються протягом останнього десятиріччя в Україні, актуалізують проблематику наукових досліджень військових кримінальних правопорушень, адже починаючи з 2014 р. Україна

перестала жити мирним життям, зіштовхнувшись із посяганням сусідської країни-агресора на свій суверенітет, територіальну цілісність. А з 24 лютого 2022 р. – із повномасштабним вторгненням в Україну, введенням воєнного стану – тим більше. Вочевидь, для реального захисту державних кордонів і незалежності України українські військові відповідно до свого роду діяльності, своєї місії в державі мають чинити опір протиправним посяганням, використовуючи правові засоби, що входить до встановленого порядку несення ними військової служби. Однак, як наголошують теоретики і практики, «протидія цьому потребує додаткових знань і специфічних навичок, яких українські військовослужбовці до початку АТО не мали. Разом із тим, упродовж останніх років спостерігається практика інкримінування учасникам бойових дій недбалого ставлення до військової служби (стаття 425 Кримінального кодексу України). Однак наразі відсутнє єдине для органів досудового розслідування, адвокатів та суддів розуміння особливостей складу цього злочину. Це обумовлює необхідність обговорення проблематики правниками, які безпосередньо зіткнулися з подібними справами» [1].

Аналіз останніх досліджень. Дослідження проблем застосування ст. 425 Кримінального кодексу України (далі КК України) привертає багато уваги в науці, і це цілком зрозуміло, адже варто погодитись із думкою М. С. Журавльова, що «належна увага науковців до проблемних питань кримінальної відповідальності за військові правопорушення є запорукою визначення дієвих заходів, здатних суттєво вплинути на військову злочинність і стабілізацію ситуації в Україні, що в підсумку становитиме можливість забезпечити ефективну систему національної безпеки України» [2, с. 67]. М. С. Журавльов здійснив спробу дослідження питань розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за військові кримінальні правопорушення [3]. М. І. Карпенко проаналізував особливості кваліфікації за сукупністю вчинених військових злочинів, зокрема одним із яких, зазначено ст. 425 КК України, із констатацією проблем у визначенні тяжких наслідків, як недолік у побудові диспозиції статті, що є перепорою для правильної кваліфікації [4], [5]. А. В. Плотнікова, О. О. Коваленко акцентували увагу на актуалізації наукових пошуків щодо кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення, зокрема за недбале ставлення до військової служби (ст. 425 КК України) в період воєнного стану [6], С. О. Харитонов провів ґрунтовне дослідження й надав авторське систематизоване бачення та розуміння злочинів проти встановленого порядку несення військової служби як соціального і правового явища, висвітлив різноманітні аспекти правової природи досліджуваних злочинів, зокрема й передбаченого ст. 425 КК України [7]. А. М. Ященко обґрунтував доцільність розгляду кримінальної відповідальності за недбале ставлення до військової служби у двох аспектах: потенційному та реальному

(негативному або ретроспективному) [8]. Однак, поки в країні триває неоголошена війна, актуальність наукових досліджень військових кримінальних правопорушень не буде вичерпаною, а навпаки збільшуватиметься, адже кожного дня, перебуваючи при виконанні своїх службових обов'язків – несенні військової служби, військові будуть потенційними суб'єктами можливих правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, зокрема, це стосується військових службових осіб, які, віддаючи накази, здійснюють несення військової служби. У зв'язку із цим виникає необхідність провадження наукових досліджень, пов'язаних із проблематикою застосування ст. 425 КК України, зокрема щодо проблеми визначення об'єкта та об'єктивної сторони складу цього правопорушення.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою цієї статті є характеристика об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 425 Кримінального кодексу України (недбале ставлення до військової служби).

Виклад основного матеріалу. Статистика кількості засуджених осіб за вчинення кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) у 2021-2022 рр. саме за ст. 425 КК України показує стабільну динаміку: 5 засуджених осіб у 2021р. і 5 – у 2022р. [9]. Ця цифра, ураховуючи введений режим воєнного стану та бойову обстановку як можливу кваліфікуючу ознаку зазначеного військового кримінального правопорушення, є невеликою.

Однак ця статистика не є доказом того, що проблеми в застосуванні кримінальної відповідальності за ст. 425 КК України не існує. І теоретики і практики наголошують на достатньо розлогій дефініції ст. 425 КК України. Так, М.І. Карпенко акцентує увагу на проблемі у визначенні тяжких наслідків, як недоліку побудові диспозиції статті 425 КК України, що є перепорою для правильної кваліфікації діяння [4, с. 119], [5, с. 134-135]. А. Маркевич звертає увагу «на «гумове» формулювання статті 425 КК України, що дозволяє поширити його на широкий спектр ситуацій. Від втрати військового майна внаслідок його розкрадання до неправильної оцінки бойової обстановки, що спричинило тяжкі наслідки» [1].

Тут варто наголосити на тому, що таким практичним проблемам, видається, сприяє і відсутність єдності в поглядах науковців у теорії. Хоча наявність дискусій у науці завжди заохочувалась, усе ж стосовно питань кваліфікації кримінальних правопорушень і притягнення до кримінальної відповідальності навряд чи така ситуація є корисною, бо вона збільшує кількість ризиків необґрунтованого застосування складів кримінальних правопорушень до осіб, дії яких не підпадають під застосування останніх, зокрема й щодо ст. 425 КК України.

Звичайно, лідерство в породженні цих проблем займає недостатня визначеність об'єктивної сторони кримінального правопорушення, – те згадане «гумове» формулювання ст. 425 КК України. Варто погодитись із А. А. Надоевим, що «об'єктивну сторону детально описує законодавець у статті, вона є першочерговим складником кримінальної відповідальності, тут не може бути сумнівів чи розширювального тлумачення щодо діянь, наслідків чи причинного зв'язку. Без об'єктивної сторони не існує посягання на об'єкт кримінального правопорушення, немає й суб'єктивної сторони як відображення об'єктивних ознак кримінального правопорушення у свідомості суб'єкта й відсутній сам суб'єкт кримінального правопорушення» [10].

Однак, не слід випускати із поля зору і проблеми із необґрунтовано широким тлумаченням об'єкту, насамперед, родового, військового кримінального правопорушення. Адже, яку б першість і значущість не тримала об'єктивна сторона, об'єкт кримінального правопорушення все ж стоїть попереду в ланцюзі складу кримінального правопорушення. Варто погодитись із С. О. Харитоновим, що «специфіка об'єктивної сторони військових злочинів обумовлюється перш за все їх об'єктом», а тому «зв'язок між об'єктом і об'єктивною стороною знаходить свій вияв у тому, що здатність діяння спричинити шкоду об'єкту визначається характером посягання, способом, засобами і знаряддями вчинення злочину. І хоча об'єктивна сторона злочину є його зовнішнім боком, поділ поведінки особи на зовнішній (*actus rea*) і внутрішній (*mens rea*) бік є досить умовним та існує лише як допомога для усвідомлення природи людської поведінки й розуміння її причин» [7, с. 119]. Варто констатувати, що саме об'єкт військових кримінальних правопорушень дозволяє правильно визначити об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 425 КК України. А отже, нечіткість визначення об'єкта кримінального правопорушення також неминуче визначає нечіткість, неточність об'єктивної сторони кримінального правопорушення, що й дозволяє характеризувати формулювання ст. 425 КК України як «гумове».

Відповідно до теорії кримінального права родовий об'єкт визначається за розміщенням складу, передбаченим відповідною статтею в певній групі Особливої частини Кримінального кодексу України. Однак визначення об'єкта щодо цього правопорушення є дискусійним. Існує декілька наукових позицій у цьому питанні, що широко описується в наукових джерелах [7, с. 91–105], однак очевидною видається правильність погляду, що витікає з назви розділу XIX Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» та тлумачення цього словосполучення, що родовим об'єктом є суспільні відносини з встановленого порядку несення військової служби. Саме на них посягає правопорушник, що вчиняє будь-яке кримінальне

правопорушення, передбачене розділом XIX Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)». Саме назва цього розділу дозволяє не погоджуватись із поглядами, які визначають, що «родовим об'єктом військових злочинів, передбачених розділом XIX Особливої частини КК України, є суспільні відносини, що складаються і функціонують при несенні (проходженні) військовослужбовцями (військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів) військової служби, яка є основою нормальної діяльності воєнної організації України, відповідають законодавству України й охороняються кримінальним законом від злочинних посягань» [4, с. 105-106]. Подібне бачення видається достатньо розлогим і охоплює значно ширше коло відносин, ніж це передбачає назва відповідного розділу. Адже саме порядок виступає ключовим елементом у назві розділу, що розглядається, а сферою цього порядку визначається несення військової служби. Відповідно до тлумачень порядку є «стан коли де-небудь чисто прибрано, усі речі на своїх місцях; чистота, лад; протилежне безладдя; стан, коли все робиться, виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил і т. ін.; упорядкованість, лад; державний, суспільний лад; устрій; певна послідовність, черговість чого-небудь; спосіб виконання, метод здійснення чого-небудь» [11].

Отже, родовий об'єкт військових кримінальних правопорушень, що передбачені розділом XIX Особливої частини КК України, варто визначати як суспільні відносини, що пов'язані з порядком несення військовослужбовцями військової служби, що виявляється у визначених законодавством способах виконання, методах здійснення військовослужбовцями їхньої діяльності, які виступають засадою забезпечення воєнної безпеки України.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 425 Кримінального кодексу України (недбале ставлення до військової служби) мають бути чітко визначеними у теорії, щоб ефективно працювати в практичній площині. І першість у цьому ланцюзі належить родовому об'єкту військових кримінальних правопорушень, що передбачені розділом XIX Особливої частини КК України, який варто визначати як суспільні відносини, що пов'язані із порядком несення військовослужбовцями військової служби, що виявляється у визначених законодавством способах виконання, методах здійснення військовослужбовцями їхньої діяльності, які є засадою гарантованої воєнної безпеки України.

Максимальна точність визначення родового об'єкта військових кримінальних правопорушень сприятиме точності формування змісту об'єктивної сторони складу військового кримінального правопорушення, передбаченого ст. 425 КК України (недбале ставлення до військової служби), та зниженню

ризиків необґрунтованого поширення цієї статті КК України на будь-які дії військовослужбовців, що за своїм характером не можуть вважатися недбалим ставленням до військової служби, а отже, стане елементом системи, що гарантує безпеку країни, бо захистить військовослужбовців від неправильної кваліфікації їхніх дій та застосування до них покарання. Адже, за родом своєї професійної діяльності, боронячи нашу країну, захищаючи її незалежність та територіальну цілісність, вони самі потребують такого правового захисту, який забезпечить можливості діяти в умовах бойової обстановки, воєнного стану тощо, виконуючи свої обов'язки щодо захисту України, не наражаючи себе на ризики притягнення до кримінальної відповідальності за неправильно кваліфіковані слідством дії. Цей напрям наукового дослідження потребує подальших наукових розвідок, а тому є перспективним і надалі.

Література

1. Недбале ставлення до військової служби: один кейс – різне тлумачення. Чому практика відрізняється від норми права. Правовий альянс. URL: <https://www.legalalliance.com.ua/novini/nedbale-stavlenna-do-vijskovoї-sluzbi-odin-kejs-rizne-tlumacenna-comu-praktika-vidrizna-etsa-vid-normi-prava/>.
2. Журавльов М. С. Недбале ставлення до військової служби: окремі практичні проблеми кримінальної відповідальності. Integracja szkolnictwa wyższego prawniczego Ukrainy z europejską przestrzenią edukacyjną – wyzwania bezpieczeństwa wewnętrznego w czasie stanu wojennego : materiały z Międzynarodowej konferencji naukowo-praktycznej, Łomża, Kharków, 15.02.2023 r. Łomża : MANS w Łomży, 2023. Рр. 66–68.
3. Журавльов М. С. Правове регулювання кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення: історико-правовий аспект. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право». 2022, Вип. 35. С.47-55.
4. Карпенко М. І. Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): монографія. Київ: КНТ, 2006. 232 с.
5. Карпенко М.І. До питання кваліфікації злочинів проти встановленого законодавством порядку несення чи проходження військової служби, учинених за сукупністю злочинів. Правові новели. 2018. №5. С. 115-121. http://www.legalnovels.in.ua/journal/5_2018/17.pdf.
6. Плотнікова А.В., Коваленко О.О. Щодо соціальної зумовленості криміналізації пособництва державі агресору як злочину проти основ національної безпеки України Збірник наукових праць Харківського національного університету імені Г.С. Сковороди «Право». 2023. Вип.37. С. 15-21.
7. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України: монографія. Харків: Право, 2018. 328 с.
8. Яценко А.М. Кримінальна відповідальність за недбале ставлення до військової служби та ефективність її індивідуалізації в окремих формах. Вісник кримінологічної асоціації України. 2023 №1 (28). С.50-63. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8319354f-baa0-43ab-8bfe-bf09eaa0e401/content>.
9. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2022 році. Верховний Суд. С. 96. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Stano_Pravosuddya_Criminal_2022.pdf.
10. Надосєв А.А. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 426 КК України. Держава та регіони. 2021. №4 (74). URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2021/12.pdf.
11. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/porjadok>.